

megőrizni, szövegszerkesztése, nyelvezete a mű érthető és könnyen értelmezhető olvasását eredményezi.

Végkövetkeztetésként megállapítható, hogy Kölesérinek az *Auraria* a legjelentősebb műve, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a császári Leopoldina Akadémia és a londoni Royal Society a könyv megjelenését követően Kölesérít a tagjai közé választotta. Munkája az erdélyi aranybányászat és arany legátfogóbb leírását tárja az olvasó elé, értékes éremtani, régészeti, felirattani, jogtörténeti, alkímista, kémiai, gyógyszerészeti-orvosi, geológiai, kozmológiai adatokat és fejtegetéseket tartalmaz. A szerző igyekszik vallásosságát hangsúlyozni, de gondolatait, eszmefuttatásait jól körülhatárolható materialista

szempontok határozzák meg. A szerző elméleteinek, érveléseinek, megállapításainak, következtetéseinek egy része nem tükrözi napjaink tudományos megállapításait, de ez aligha csorbitja hitelességét és korszerűségét. Fontos megemlíteni, hogy műve mind a mai napig a magyar aranybányászat és arany kutatási területének egyedülálló és meghatározó, elismerést érdemlő alkotása. A kötet szerzteágazó és érdekes adatai, megállapításai egyértelműen hasznos információkkal szolgálnak a bányászat, gazdaság, éremtan, felirattan tanulmányozóinak, de remélhető, hogy a korszak és az aranybányászat iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség tetszését is elnyeri.

Bakk Antal-Pál

Hit – tudomány – közélet

Hit – Tudomány – Közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása. Összeállították Kovács I. Gábor, Takács Árpád. (Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. II.) (Történeti elitkutatások – Historical Elite Research 9.) ELTE Eötvös Kiadó, [Bp.] 2014. 221 old

Az ELTE BTK Szociológiai Intézetének Történeti Szociológia tanszékén közel negyven éve folynak történeti kutatások, melyek a politikai, gazdasági, egyházi elitet vizsgálják. Kovács I. Gábor kutatásainak középpontjában a tudáselit áll. Az ő szerkesztésében 2012-ben¹ és 2014-ben napvilágot látott részletes adattárak, életútleírások és elemzések készítésének motivációját az évtizedek óta végzett tudáselit-vizsgálatok eredménye adta. Kimerítő és alapos kutatással ugyanis arra az eredményre jutottak, hogy a két világháború közötti tudáselit meghatározó törzse, a kulcsfontosságú tudáselit-pozíciók birtoklói az egyetemi tanárok, összesen 1044 személy. Lényegében tehát ez az impulzus indította el

a *Történeti elitkutatások – Historical elite research* könyvsorozat *Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944* című folyamát. A sorozatszerkesztő és az egyes kötetek szerkesztését is jegyző Kovács I. Gábor már korábbi elemzéseiben is utalt a téma részletes vizsgálatának szükségességére. Ugyanakkor logikusan érvelt amellett a – véleményünk szerint igen alaposan végiggondolt – szempont mellett is, hogy az egyetemi tanárok életrajzi adattárát etnokulturális alakzatok, felekezeti-művelődési tömbök szerint haladva szükséges közölni. Szerinte a karrier vizsgálatát egyrészt felekezeti, ezen belül pedig területi bontásban érdemes csoportosítani, ugyanis – feltételezése szerint – az egyes egyházkerületek területéről származó tanárok a református felekezeti-művelődési alakzat más-más változatát, sajátos vonásait mutatják. Meglátása szerint ez az a konstrukció, ez az a keret, amelyben vizsgálódva igen pontosan leírhatók az egyetemi tanárok egyes csoportjai.

¹ *Diszkrimináció, emancipáció-asszimiláció, diszkrimináció. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok.* Szerk. Kovács I. Gábor. (Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944 I.) ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 2012

A zsidó és zsidó származású egyetemi tanárokat felsorakoztató első, 2012-es kötet után a mostani ismeretetésünk tárgyát képező, 2014-ben megjelent debreceni adattár némileg eltér a fentebb megfogalmazott szerkesztési elvektől. Nem egy adott egyházkerület területéről származó tanárokat vesz górcső alá, hanem a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karán 1914–1944 között tevékenykedő húsz tanár életútját vizsgálja történeti szociológiai módszerekkel. Megmaradt tehát a felekezeti elem mint csoporthatározó, de ez esetben egyetlen intézményre, a debreceni egyetem hittudományi karára szűkült le a kör. A különálló *debreceni* kötet megjelenését véleményünk szerint igen fontos szempont indokolta: a Hittudományi Kart is magába foglaló Debreceni Tudományegyetem volt Magyarország első egyértelműen protestáns dominanciájú egyeteme, és ez a jelleg a két világháború között mindvégig megmaradt. Értelemszerűen a hittudományi kar tanári pozícióit református lelkészek és/vagy teológusok töltötték be. Életútjaik vizsgálatával Magyarország első számú református jellegű felsőoktatási intézményének tudáselit-pozíciót betöltő csoportját sikerült bemutatni, éppen a kar megalakulásának centenáriuma alkalmából.

A kötet bevezető fejezete részletesen ismerteti a magyarországi egyetemek kezdeti hitfelekezeti jellegét. Meggyőző számadatokkal érzékelteti a tanári kar összetételében az egyetemen többségénél mindvégig megmaradt katolikus dominanciát, majd azt, hogy Eötvös József oktatásügyi miniszter idejében a felsőoktatási intézmények „államintézeti minőség” jellegének hangsúlyozása ellenére a legjelentősebb egyetemek összességében mindvégig erőteljes katolikus színezetűek maradtak (Budapesti Tudományegyetem 75%, Budapesti Műegyetem 69,5%, Kolozsvár 52,8%). Kivételt ez alól – amint már említettük – az 1912-ben alapított Debreceni Tudományegyetem jelentett, ahol 1914–1944 között a professzorok csaknem kétharmada (64%) protestáns, többségük református vallású volt. A fejezet konklúziója, hogy az egyes egyetemek tanári karának sajátos felekezeti struktúrája mindvégig megmaradt, hosszabb távon azonban megfigyelhető egy

egyértelmű tendencia: a protestánsok (főként evangélikusok) előretörése.

A könyv a történeti szociológia eszköztárával vizsgálja a húsz egyetemi tanár alkotta csoportot, abból a feltevésből indulva ki, hogy az egyes személyek részletes életrajza, életútja segítségül szolgálhat pontosan és meggyőzően megragadni azt a felekezeti-művelődési kört, melyből a csoport tagjai származnak, a különböző szociokulturális, etnokulturális jellemzőket. A gyökerek pontos letapogatásának kelléke az életrajzi adattár, a kötet legvaskosabb (135 oldal) és legigényesebb (a ráfordított munkaidő szempontjából is) fejezete. Harminchárom címszóban ismerteti a személyek, családok mindkét ágú származását, nemességét, iskolázottságát, nyelvtudását, tudományos fokozatát, egyetemi tanári kinevezésének idejét, egyetemi tisztségeit, MTA-tagságát, díszdoktori címeit, hazai és nemzetközi egyesületi és tudományos testületi és szervezeti tagságát, közéleti, egyházi és politikai tevékenységét, kitüntetéseit, foglalkozását, vagyoni állapotát. A címszavak mindegyike részletes és pontos adatokat tár az olvasó elé. Az *életút* címszó alatt lenyűgöző részletességgel, prozopográfiai munkákban ritka alaposággal kíséri végig a húsz debreceni professzor életét valamennyi állomáshelyével tanulmányainak befejezésétől kezdve a nyugdíjazásig nyúló aktív életperiódusa alatt. A kutató forráscsoportokról, kutatási módszerekről, szisztematikus adatgyűjtéséről és azok feldolgozásáról, a nehézségekről és a befektetett óriási munka részleteiről igen sokat megtudhatunk a szerző egyik korábbi írásából.² Ezek legfontosabb csoportjait jelen kötet bevezető fejezetének végén is felsorolja.

Az adattárat követő fejezetben a teológiai professzorok származásának és tudományos pályájának elemzése következik. Először az egyes személyek részletes családtörténeteiből kiindulva azokat a jellemzőket rajzolja meg a szerző, amelyek e csoport sajátosságait képezik, szociológiailag írja le a református felekezeti-művelődési alakzat összetevőit.

² Kovács I. Gábor: *A prozopográfiai módszerek lehetőségei a társadalmi nagycsoportok történeti kutatásában.* = Uő: *Elíttek és iskolák. Felekezetek és etnikumok.* Bp. 2011. 199–208.

Azokat a jegyeket villantja fel, amelyek már a 18. századtól kezdődően kontinuusan léteznek, és előfordulnak a legtöbb személy családjában. A debreceni teológiai professzorok esetében ez a lelkészi, tanítói, kollégiumi tanári felmenőket jelenti: a húsz apa közül tizenhárom ebbe a körbe helyezhető, többségük iskolája a debreceni kollégium. Ezek a jellemzők tekinthetők tehát az alakzat magjának. További két apa diplomás értelmiségi, kettő kiskereskedő, kettő pedig iparos és végül egy földműves család tagja. Utóbbi hét apa jelenléte a református felekezeti-művelődési alakzat alulról történő kiegészülését, „felfrissülését” mutatja. A más társadalmi csoportok képviselőiből – nemesi háttérű kisbirtokos és iparos familiákból, idővel pedig nem nemesi eredetű földművesek és iparosok családjából – jövő fiatal lelkészek alakzatba integrálódásának fontos eleme volt a házasodás. Patinás lelkészcsaládokba való beházasodás révén a református felekezeti-művelődési alakzat részeivé váltak. Érdemes hangsúlyozni tehát, hogy a szakirodalomban Pfarrausként emlegetett, kétségtelesen létező többgenerációs lelkészdinasztia a látszat ellenére nem egy zárt, belterjes világot testesítettek meg. Folyamatosan megfigyelhető az alakzat alulról történő kiegészülése, mondhatni bevett módon, más társadalmi csoportok képviselőinek bekapcsolásával. A jelenség kézzelfogható a debreceni teológusprofesszorok esetében: a húsz személy közül négyen apai ágon első generációs értelmiségiek, hétnek pedig apja tartozott ebbe a kategóriába. Az első generációs értelmiségiek aránya egyébként a debreceni teológiai tanárok között magasabb, mint más professziók egyetemi professzorai között. Csak érdekességként jelezzük, hogy a 19. századi háromszéki református egyházi elit 36%-a szintén első generációs református értelmiségiként írható le.³ Összefoglalva tehát a debreceni teológiai professzorok származását vizsgálva a következőket állapítja meg: a felekezeti-művelődési alakzat centrumában a papi rend áll, ez kiegészül a

tanár, tanító, falusi jegyző és gazdatiszt elemekkel. Ez a csoport szoros szimbiózisban élt a kismemességgel, jellemző a papi hivatás öröklődése, a lelkészcsaládok összeházasodása, a német Pfarraushoz hasonló prédikátori dinasztia kialakulása.

Utolsóként a tudományos pályára kerülés útjainak részleteivel ismerkedhetünk meg. Ennek során olyan mutatókat vizsgál, amelyek befolyással voltak a pályakezdésre: külföldi tanulmányok, tudományos fokozat szerzése. A debreceni hittudományi kar 1914–1944 közötti tanárainak peregrinációs gyakorlata két fontos tendenciát mutat: nemzedékenként új tanulmányi célpontok bukkannak fel, és az egyéni tudományos építkezés egyre tudatosabban jelentkezik. Ezek a folyamatok az egyre szélesebb tájékozódást, a magyar teológiai gondolkodás színvonalát segítették elő, a legifjabb generáció teológusai már valamennyien nemzetközileg elismert és megbecsült szaktudóssá váltak. Így nem meglepő, hogy a tudományos fokozatok jelentősége folyamatosan növekedett, a fiatal generáció tagjai között már mindenkinek volt valamilyen fokozata, néhányuknak kettő-három is.

További mutatókként említi a professzorok tudományos és művészeti társaságokban elfoglalt helyeit, tagságát, a sajtótermékek, folyóiratok szerkesztésében való részvételt. A húsz tanár közül karrierjük során mindegyik részt vett különböző lapok, folyóiratok szerkesztésében is, emellett sokan közéleti, politikai szerepet is vállaltak, többen fontos egyházi tisztséget töltek be.

A kötet zárófejezetében maga a szerző teszi fel a jogos kérdést, hogy a polgári kori Magyarország összes (183 fő) református egyetemi tanára család-történetének és életútjának elemzése végén vajon hogyan változnak, súlyózkodnak át az eddigi megfigyelések, megállapítások, milyen területi sajátosságok és csoportthatározók színesítik majd ezt az alakzatot. Magunk részéről kíváncsian várjuk a választ ezekre, de azt is, hogy a kolozsvári tudományegyetem tanári kara vagy a teológiai fakultás professzori közössége milyen csoportjegyek, milyen felekezeti-művelődési kör mentén lesz pontosan leírható, megragadható.

Tóth Levente

³ Tóth Levente: *Háromszék református egyházi elite a 19. században (1800–1914)*. = Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Eliték Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Csíkszereda 2015. 34.